

بررسی بیماری های اخلاقی با توجه به دعای هشتم صحیفه سجادیه

زینب فلاح^۱

چکیده

در فرهنگ اخلاقی قرآن بر نقش محوری اخلاق در رساندن انسان به سعادت و کمال حقیقی تأکید شده و تهذیب، تزکیه، پرورش روح اخلاقی، آراسته شدن به فضایل و دور شدن از رذایل، یکی از اهداف مهم بعثت انبیا معرفی شده است. اقوال امام معصوم (علیه السلام) در دعا بسیار بیان مهمی است که بدان باید توجه بیشتری نسبت به روایات داشت؛ زیرا که معصوم به قدر عقول مردم سخن نگفته اند بلکه به قدر ظرفیت وجود خود با خدای خود ایراد سخن کرده اند. طبق قاعده فقهی «**يعرف الاشياء باضدادها**» در دعای هشتم صحیفه سجادیه نیز حضرت امام زین العابدین (علیه السلام) به صفات ناپسند و کردارهای نکوهیده که مانع دستیابی انسان به سعادت دنیا و آخرت می شوند، توجه داده و به انسان می آموزد که باید از آثار ناگوار بیماری های اخلاقی به خداوند متعال پناه برد. این دعای شریف، با حجمی اندک، مضامین بلندی را در خود جای داده که می تواند چراغ راهی برای جویندگان حقیقت باشد. در این مقاله به شیوه توصیفی تحلیلی به بررسی بیماری های اخلاقی با توجه به مضامین دعای هشتم صحیفه سجادیه پرداخته شده است.

کلمات کلیدی: بیماری های اخلاقی، دعای هشتم، صحیفه سجادیه.

^۱ سطح دو، حوزه علمیه بنت السول الشتر

مقدمه

باتوجه به پیشرفت جامعه بشری و تغییر سبک زندگی، امروزه توجه و نیاز به اخلاق بیش از پیش در زندگی فردی و اجتماعی جامعه حس می شود و روز به روز ما برای ساختن خود و ایجاد کارخانه انسان سازی همچون پیامبر اسلام (صلوات الله علیه) غیر قابل انکار می باشد.

اهمیت و ضرورت پرداختن به بیماری های اخلاقی از آن جهت است که این بیماری ها از جمله چالش های جدی در زندگی فردی و اجتماعی انسان ها هستند که می توانند تأثیرات منفی بر رفتار و روابط انسانی بگذارند. این بیماری ها، که شامل صفات ناپسند و رفتارهای غیر اخلاقی می شوند، نه تنها به روح و روان فرد آسیب می زنند، بلکه می توانند جامعه را تحت تأثیر قرار دهند. دعای هشتم صحیفه سجادیه، اثر ارزشمند امام سجاد (علیه السلام)، به عنوان منبع غنی برای شناخت و تحلیل این بیماری ها مورد توجه قرار می گیرد. امام سجاد (علیه السلام) در این دعا از تمامی بیماری های اخلاقی که سوء عاقبت و حسرت عظیمی را در قیامت کبری به دنبال دارد به خداوند سبحان پناه برده اند. که برای نجات آدمی از این شرور جز پناه جستن به خداوند سبحان و تمسک به معصومین راه دیگری وجود ندارد.

تحقیق در زمینه بیماری های اخلاقی و بررسی آن ها از منظر دینی، می تواند به ارتقاء سطح جامعه کمک کند. با توجه به تأثیر دعا در تقویت فضائل اخلاقی و زدودن رذائل، به بررسی این موضوع از جنبه های مختلف علمی و دینی می پردازیم.

به عنوان پیشینه پژوهش می توان به این موارد اشاره نمود که درباره این موضوع کتب و مقالاتی توسط بزرگان ما تحت عنوان شروح صحیفه سجادیه و به شیوه کلی و اجمالی تألیف شده است که در این مقاله نیز از آن منابع کمک گرفته شده است اما متأسفانه کتاب یا مقاله ای که خاص با این موضوع و واکاوی دقیق تری از این دعا باشد مشاهده نگردید که با نگارش این مقاله امید است مرضی رضای حضرت حق و همچنین خشنودی قلب نازنین معصومین قرار گیرد.

در این پژوهش به اسناد بر قرآن کریم و روایات در حد فهم و درک سعی شده است به بررسی محتوایی و مضامین و معرفی محورهای این دعا پرداخته شود. روش شناسی این تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی انجام می شود و از منابع معتبر دینی، مقالات علمی و کتب مرتبط بهره برداری خواهد شد.

سوال اصلی تحقیق:

بیماری های اخلاقی با توجه به دعای هشتم صحیفه سجادیه چگونه است؟

متن دعا

وَ كَانَ مِنْ دُعَائِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الاسْتِعَاذَةِ مِنَ الْمَكَارِهِ وَ سَيِّئِ الْأَخْلَاقِ وَ مَذَامِّ الْأَفْعَالِ
اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَيْجَانِ الْحَرِصِ، وَ سَوْرَةِ الْغَضَبِ، وَ غَلَبَةِ الْحَسَدِ، وَ ضَعْفِ الصَّبْرِ، وَ قِلَّةِ
الْقَنَاعَةِ، وَ شُكَاكَةِ الْخُلُقِ، وَ إِلْحَاحِ الشَّهْوَةِ، وَ مَلَكَهَةِ الْحَمِيَّةِ
وَ مُتَابَعَةِ الْهَوَى، وَ مُخَالَفَةِ الْهُدَى، وَ سِنَةِ الْغَفْلَةِ، وَ تَعَاطِي الْكُلْفَةِ، وَ إِثَارِ الْبَاطِلِ عَلَى الْحَقِّ، وَ
الْبَصْرَارِ عَلَى الْمَأْتَمِّ، وَ اسْتِصْغَارِ الْمَعْصِيَةِ، وَ اسْتِكْبَارِ الطَّاعَةِ.
وَ مِبَاهَاةِ الْمُكْثَرِينَ، وَ الْإِزْرَاءِ بِالْمُقْلِينَ، وَ سُوءِ الْوَلَايَةِ لِمَنْ تَحْتَ أَيْدِينَا، وَ تَرْكِ الشُّكْرِ لِمَنْ اصْطَنَعَ
الْعَارِفَةَ عِنْدَنَا
أَوْ أَنْ نَعْصِدَ ظَالِمًا، أَوْ نَخْذُلَ مَلْهُوفًا، أَوْ نَرُومَ مَا لَيْسَ لَنَا بِحَقٍّ، أَوْ نَقُولَ فِي الْعِلْمِ بِغَيْرِ عِلْمٍ
وَ نَعُوذُ بِكَ أَنْ نَنْطَوِيَ عَلَى غِشٍّ أَحَدٍ، وَ أَنْ نُعْجِبَ بِأَعْمَالِنَا، وَ نُمَدَّ فِي آمَالِنَا
وَ نَعُوذُ بِكَ مِنْ سُوءِ السَّرِيرَةِ، وَ احْتِقَارِ الصَّغِيرَةِ، وَ أَنْ يَسْتَحْوِذَ عَلَيْنَا الشَّيْطَانُ، أَوْ يَنْكَبِنَا الزَّمَانُ، أَوْ
يَتَهَضَّمَنَا السُّلْطَانُ
وَ نَعُوذُ بِكَ مِنْ تَنَاوُلِ الْإِسْرَافِ، وَ مِنْ فَقْدَانِ الْكَفَافِ
وَ نَعُوذُ بِكَ مِنْ شِمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ، وَ مِنْ الْفَقْرِ إِلَى الْكَفَاءِ، وَ مِنْ مَعِيشَةٍ فِي شِدَّةٍ، وَ مَيِّتَةٍ عَلَى غَيْرِ عُدَّةٍ.
وَ نَعُوذُ بِكَ مِنَ الْحَسْرَةِ الْعُظْمَى، وَ الْمُصِيبَةِ الْكُبْرَى، وَ أَشَقَى الشَّقَاءِ، وَ سُوءِ الْمَأَبِ، وَ حَرَمَانَ الثَّوَابِ،
وَ حُلُولِ الْعِقَابِ
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ، وَ أَعِزَّنِي مِنْ كُلِّ ذَلِكَ بِرَحْمَتِكَ وَ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ، يَا أَرْحَمَ
الرَّاحِمِينَ.

ترجمه دعا

دعای آن حضرت است در پناه بردن به خدا از امور رنج آور و بدی اخلاق و کارهای ناپسند

خدایا! به تو پناه می‌آورم از توفان حرص و تندى و شدّت خشم و چیرگی حسد و ناتوانی صبر و کمی قناعت و ناسازگاری اخلاق و پافشاری و سماجت شهوت و عادت و خوی هواداری لجوجانه. و پیروی از هوای نفس و ناسازگاری و تجاوز از هدایت و خواب غفلت و انجام کار سخت و پرمشقت و برتری دادن باطل بر حق و پافشاری بر گناه و کوچک شمردن نافرمانی و گناه و سنگین دانستن طاعت.

و فخرفروشی ثروتمندان و تحقیر تهی‌دستان و بدی سرپرستی نسبت به زیردستان و ترک سپاس نسبت به کسی که به ما احسان و خوبی کرده.

خدایا! به تو پناه می‌آوریم از این که ستمکاری را یاری کنیم، یا ستم دیده‌ای را تنها گذاریم، یا آنچه که برای ما حق نیست، بخواهیم؛ یا بدون آگاهی در امور علمی، سخن گوئیم.

و به تو پناه می‌آوریم از این که راه خیانت به کسی را بپیماییم و نسبت به کردارمان خودپسندی کنیم و آرزوهای خود را دور و دراز سازیم.

و به تو پناه می‌آوریم، از بدی باطن و ناچیز شمردن گناه کوچک و این که شیطان بر ما چیره شود، یا روزگار ما را به عرصه بلا و نکبت اندازد، یا پادشاه بر ما جور و ستم روا دارد.

و به تو پناه می‌آوریم، از رسیدن به اسراف و از دست دادن آنچه که در زندگی به اندازه و کافی است. و به تو پناه می‌آوریم از سرزنش دشمنان و از نیاز به هم نوعان و از امرار معیشت در سختی و از مرگ بدون توشه.

و به تو پناه می‌آوریم از حسرت عظیم‌تر و بلای بزرگ‌تر و بدترین بدبختی و بدی بازگشت و محرومیت از ثواب و فرود آمدن کیفر.

خدایا! بر محمد و آلش درود فرست و مرا و تمام مؤمنین و مؤمنات را به رحمت از همه این امور زشت پناه ده، ای مهربان‌ترین مهربانان!

تعریف مفاهیم و اصطلاحات

مجموعه صحیفه سجادیه دعاها و مناجات‌های امام سجاد (ع) است که در قرن اول هجری نوشته شده است. این کتاب شامل ۵۴ دعاست که هر یک به موضوعاتی از جمله اخلاق، دعا، توحید و مسائل اجتماعی پرداخته است. این کتاب، یکی از مهم‌ترین متون اسلامی است که شامل دعاها، مناجات‌ها و درخواست‌هایی از خداوند است. این کتاب نه تنها جنبه مذهبی دارد، بلکه ابعاد اجتماعی، روان‌شناختی و فلسفی نیز دارد که به تبیین مشکلات انسانی کمک می‌کند.

دعای هشتم به طور خاص بر روی رذایل اخلاقی تمرکز دارد و نشان‌دهنده آگاهی امام سجاد (ع) نسبت به مشکلات روحی انسان‌ها است. این دعا با زبانی زیبا و عاطفی، انسان را به تفکر درباره اعمال خود دعوت می‌کند.

تعریف اخلاق :

اخلاق در لغت جمع خلق به معنای شکل و صورت باطنی وجود آدمی است؛ خلق گاهی به معنای قوای غریزی فطری و طبیعی و گاهی به افعال صادر از آنها گفته می‌شود^۱ و در اصطلاح به صفات نفسانی راسخ و پایداری که موجب می‌شوند افعالی متناسب با آن صفت به سهولت و بدون نیاز به تامل از آدمی صادر شود. مطابق با این تعریف اخلاق تنها شامل صفات نفسانی پایداری است که در نفس رسوخ کرده باشد و شامل صفات ناپایداری که به صورت ملکه نفسانی در نیامده‌اند نمی‌گردد^۲.

در واقع مجموع خلقیات انسان را می‌گویند که به زبان ساده‌تر می‌توان به علم اخلاق اشاره کرد که علمای این رشته عرض می‌کنند: دانشی که راه‌های کسب خلقیات نیکو را از دفع خلقیات زشت به ما می‌آموزد.

^۱ راغب اصفهانی، مفردات، ص ۲۹۷
^۲ مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۷، ص ۳۷۲

شدیدترین چیزی که از آن بر شما می‌ترسم دو خصلت است: پیروی از هوا و آرزوی طول و دراز زیرا هواپرستی شما را از حق باز می‌دارد و اما آرزوی دور و دراز شما را حریص بر دنیا می‌کند.^۱

آثار و پیامدهای آرزوهای دراز در روایات

۱- ارتکاب گناه: امام علی (علیه السلام): کسی که آرزویش دراز باشد عملش بد می‌شود و کسی که آرزویش کوتاه باشد عملش نیک خواهد بود.^۲

۲- قساوت قلب: در روایتی آمده است که خداوند به موسی (علیه السلام) فرمود: ای موسی آرزوی خود را در دنیا طولانی نکن که قسی‌القلب خواهی شد و قسی‌القلب از من دور است.^۳

۳- فراموشی مرگ و آخرت: این اثر به خوبی در زندگی آن‌ها که گرفتار این رذیله اخلاقی هستند نمایان است؛ هرگز نه سخنی از مرگ بر زبان می‌راند و نه در فکر آخرتند بلکه دائماً در گرداب غفلت غوطه‌ورند. حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: آرزوی طولانی، آخرت را از یاد می‌برد.^۴

۴- داشتن زندگی پررنج و محرومیت از نعمت‌ها: هر قدر آرزوها طولانی‌تر باشد تهیه مقدمات بیشتری را می‌طلبد. همچنین صرفه‌جویی بیشتری برای حفظ اموال و ثروت‌ها جهت رسیدن به آن آرزوهای دور و دراز لازم است و نتیجه این دو، یک زندگی توأم با درد و رنج و سخت‌گیری و بخل بر خود و خانواده و توأم با تلاش شبانه روزی بی‌رویه خواهد بود و انسان را از بهره‌گیری از نعمت‌های الهی محروم می‌سازد. حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: کسی که آرزویش زیاد باشد رنج او فزونی خواهد یافت.^۵

۵- محروم بودن از درک حقایق: آرزوهای دراز هم‌چون سرابی است که تشنگان را در بیابان زندگی به دنبال خود می‌کشاند و چهره واقعیت‌ها را به گونه‌ای دروغین نشان می‌دهند و انسان به خاطر آن‌ها درک نمی‌کند کجاست و به کجا می‌رود؟ وظیفه‌اش در برابر این سرنوشت چیست؟

^۱ فیض کاشانی، المحججه البیضا، ج ۸، ص ۲۴۵

^۲ تمیمی آمدی، غررالحکم و درر الکلم، ج ۵، ص ۱۸۷

^۳ کلینی، اصول الکافی، ج ۲، ص ۱۲۹

^۴ همان، ج ۱، ص ۴۴

^۵ تمیمی آمدی، غررالحکم و درر الکلم، ج ۵، ص ۲۹۱

نتیجه گیری

دعای هشتم صحیفه سجادیه نه تنها یک متن دینی بلکه یک سند مهم برای بررسی مسائل اخلاقی در زندگی روزمره انسان‌ها می‌شود. مطالعه بر روی این دعا می‌تواند کمک شایانی به شناخت بهتر بیماری‌های اخلاقی کند و راهکارهایی برای مقابله با آن‌ها ارائه دهد.

امام سجاد در دعای هشتم سجادیه به عوامل و شاخصه های بیماری های اخلاقی می پردازد. همچنین مهم ترین شاخصه و پیامدهای سوء بیماری های اخلاقی «تسلط شیطان، سبک شمردن گناهان و غفلت از یاد قیامت» مطرح شده است. راهکار استعاذه به خداوند، درگرو کسب فضایل اخلاقی و دوربودن از بیماری های اخلاقی نام برده است و این مهم جز با معرفت حق تعالی و تمسک به قرآن و پیروی از ذوات مقدسه معصومین میسر نمی گردد.

با جست و جو در آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت، عوامل و شاخصه های فراوانی از بیماری های اخلاقی در فرد و جامعه قابل شناسایی است. امام سجاد(ع) در دعای هشتم صحیفه سجادیه آن‌ها را به زیبایی ترسیم نموده و به خداوند منان پناه می برد.

- صفات رذیله حرص، غضب و حسد
- صفات رذیله بی صبری، عدم قناعت، کج خلقی
- صفات رذیله اصرار بر گناه
- صفات رذیله معصیت و عدم اطاعت
- صفات رذیله عجب و خودپسندی و طول آرزوها
- صفات رذیله فخر و مال اندزی
- صفات رذیله ظلم

از این موارد چنین بر می آید: که برای اینکه از بیماری های اخلاقی رها شویم، باید دقیق آنها را بشناسیم و با صبر و توکل بر خداوند سبحان از بیماری های اخلاقی دوری نموده و همیشه با یاد و ذکر خداوند و تأسی به امام سجاد(ع) در دعای هشتم، استعاذه به درگاه احدیت بجوییم.

انسان در گذران زندگی خود باید راه‌های دوری از بیماری‌های اخلاقی را شناسایی نماید و در این جهت از عواقبی که در اثر بیماری اخلاقی دامن‌گیر انسان در دنیا و آخرت می‌گردد، دوری گزیند تا بدین‌گونه برای سعادت دنیوی و اخروی خود قدم بردارد.

اما عواقب بیماری‌های اخلاقی که امام سجاد(علیه السلام) در زندگی دنیوی از آن‌ها به خداوند پناه می‌برند عبارتند از:

- کوچک شمردن پناهان
- تسلط شیطان
- دنیازدگی
- ظلم به دیگران
- اسرافکاری
- فقر و نداری
- شماتت دشمنان
- نیازمندی و سختی در زندگی
- مرگ بدون آمادگی

و عواقب بیماری‌های اخلاقی در آخرت عبارتند از:

- سوء عاقبتی
- عذاب اخروی
- پشیمانی و حسرت در قیامت کبری
- سوء سریره
- ابتلا به اشقی الشقاء
- ابتلا به معصیت کبری

امام سجاد(علیه السلام) در آخر دعای هشتم با صلوات بر حضرت محمد و آل محمد و همچنین توسل به صفت رحمانیت و رحیمیت خداوندی که شامل حال مومنین و مومنات می‌شود دعا را به اتمام می‌رساند که این خود درسی برای ما پیروان اهل بیت می‌تواند باشد.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. انصاریان، حسین، شرح و تفسیر صحیفه سجادیه، قم، دارالعرفان، چاپ دوم، ۱۳۸۹ ش.
۳. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران، دنیای دانش، ۱۳۸۲ ش.
۴. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالحکم، قم، دفتر تبلیغات، چاپ اول، ۱۳۶۰ ش.
۵. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول عن آل الرسول، ترجمه محمدباقر کمره ای، قم، نشر جامعه مدرسین، چاپ ششم، ۱۴۰۹ ق.
۶. حرعاملی، محمدبن حسن، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم، مؤسسه آل البیت، چاپ اول، ۱۴۰۹ ق.
۷. حیران، مسعود، فرهنگ الرائد، ترجمه رضا انژایی نژاد، مشهد، به نشر، چاپ سوم، ۱۴۰۸ ق.
۸. دیلمی، حسن بن ابی الحسن، ارشاد القلوب الی الصواب، قم، الشریف الرضی، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق.
۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، ترجمه غلامرضا خسروی، تهران: نشر مرتضوی، ۱۴۱۶ ه ق
۱۰. رضی، محمدبن حسین، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، قم، مشهور، چاپ اول، ۱۳۹۰ ش.
۱۱. شبر، سیدعبدالله، الأخلاق، (ترجمه ی جباران محمدرضا)، قم، هجرت، چاپ چهارم، ۱۳۷۸ ش.
۱۲. صدوق (ابن بابویه)، علی بن محمد، عیون اخبار الرضا، ترجمه حمیدرضا مستفید و علی اکبر غفاری، قم، صدوق، ۱۳۷۸ ش.
۱۳. صدوق (ابن بابویه)، علی بن محمد، من لایحضره الفقیه، قم، جامعه مدرسین، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ق.
۱۴. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه سیدمحمدباقر همدانی، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۷ ق.
۱۵. طبرسی، علی بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، ناصرخسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲ ش.

۱۶. طبرسی، علی بن حسن، تفسیر جوامع الجامع، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ش.
۱۷. طبرسی، علی بن حسن، مکارم الخلاق، قم، شریف، چاپ چهارم، ۱۴۱۲ق.
۱۸. فیض کاشانی، ملا محسن، المحجّه البيضاء فی تهذیب الاحیاء، ترجمه عبدالعلی صاحبی، مشهد، آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۷۲ش.
۱۹. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، بیروت، دار صعب و دار التعارف، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، اصول الکافی، ترجمه سید حسن مصطفوی، تهران، دارالکتب اسلامی، ۱۳۶۲ش.
۲۱. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار الجامعه لدور اخبار الائمه الاطهار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق.
۲۲. مجلسی، محمد تقی، عین الحیاه، ترجمه سید علی محمد رفیعی، تهران، قدیانی، ۱۳۷۶ش.
۲۳. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم، تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۲ش.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، صدرا، چاپ اول، ۱۳۷۴ش.
۲۵. نراقی، مهدی، جامع السعادت، منشورات جامعه النجف الدینی، چاپ دوم، ۱۴۲۲ق.
۲۶. نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، قم، کوثر، چاپ سوم، ۱۳۷۱ش.